

УДК 338.242.4

О. В. Лепьохін,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри управління фінансово-економічною безпекою і проектами, Запорізький національний університет

С. В. Северина,

к. е. н., старший викладач кафедри управління фінансово-економічною безпекою і проектами, Запорізький національний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.26

ТЕОРЕТИЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

O. Lepokhin,

PhD in Economics, associate professor, Head of management of financial and economic security and projects, Zaporizhzhya National University

S. Severyna,

PhD in Economics, senior Lecturer of management of financial and economic security and projects, Zaporizhzhya National University

THEORETICAL GENERALIZATION OF THE CONTENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN THE CURRENT CONDITIONS OF THE GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMIC SPACE

У статті здійснено теоретичне узагальнення змісту економічної безпеки держави в контексті сучасних умов глобалізації світового економічного простору. Встановлено, що формування середовища безпеки передбачає усвідомлення того, що не загрози є причиною порушення економічної безпеки країни, оскільки їх не можна розглядати як спонтанне явище. Загрози майже завжди є вторинними, вони є наслідком певних загрозливих для вітчизняної економіки тенденцій, що виникли як результат суперечностей, породжених чиймись інтересами. Внаслідок розмитих глобалізацією зовнішніх і внутрішніх кордонів більшість сучасних протиріч формуються у загальному геоекономічному просторі. Відповідно, для чіткого уявлення про механізм запобіжних дій проблему забезпечення економічної безпеки України необхідно розглядати саме в контексті глобалізації соціально-економічних процесів.

In the article the theoretical generalization of the content of economic security of the state in the context of modern conditions of globalization of the world economic space is carried out.

It has been established that security is possible to a greater extent not by responding to actual threats in order to reduce their negative impact, but by creating certain conditions under which the system environment can not generate threats or the likelihood of their occurrence is extremely small. The formation of the security environment implies awareness of the fact that not threats cause a violation of the country's economic security, since they can not be considered as a spontaneous phenomenon. Threats are almost always secondary, they are a consequence of certain threats to the domestic economy that arose as a result of contradictions generated by someone's interests. Due to the blurred globalization of external and internal borders, most modern contradictions are formed in the general geoeconomic space. Accordingly, for a clear idea of the mechanism of preventive actions, the problem of ensuring Ukraine's economic security must be considered in the context of the globalization of socio-economic processes.

The modern system of ensuring economic security of Ukraine is considered as a system of responding to the emerging threats to the national economy. That is, it conceptually focuses on countermeasures and is defensive and ineffective. The

system conceptually should be focused not on confronting threats, but on purposeful persistent influence on the environment that produces threats in order to change the negative tendencies of its development for the country, or to activate the mechanism of adaptation of the national economy to the features of its future characteristics.

The generalization of the essence and peculiarities of ensuring the economic security of the state in the context of the current conditions of globalization of the world economic space is to deepen the theory of economic science. A clear scientific understanding of the essence of the process provides an opportunity to develop an effective mechanism for counteracting and preventing both internal and external threats.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, глобальна економіка, стратегія, національні інтереси.

Key words: economic security, national security, global economy, strategy, national interests.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

До недавнього часу проблема забезпечення економічної безпеки держави розглядалася з точки зору захисту національної економіки від згубного впливу загроз в основному внутрішнього характеру. Економічна безпека як тема теоретичних і прикладних досліджень, що виходять за межі проблеми оборонного підходу забезпечення стійкості економіки, стала розроблятися вітчизняними вченими лише в останнє десятиліття. Саме в цей період увага почала приділятися проблемі забезпечення національної безпеки держави, конкурентоспроможного, незалежного від зовнішніх впливів господарського комплексу країни. Це обумовлено тим, що сучасна епоха характеризується глобальними змінами які руйнують раніше непорушні основи суспільства. Так, у сучасному суспільстві політика протекціонізму внутрішнього ринку держави виявляється не ефективною. У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність наукового переосмислення сутності економічної безпеки держави й розробки нових підходів до її забезпечення.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Усі роки незалежності України були відзначені зростаючою кількістю монографічних і статейних публікацій з питань економічної безпеки держави. Активно обговорювалося питання не тільки про механізми забезпечення економічної безпеки, а й про змістовність категорії, теоретичні підходи до її визначення. Ця проблема розглядалася в наукових працях С. Блохіна, В. Богомолова, С. Воробйова, І. Гу-

барєвої, Б. Губського, А. Крамаренка, І. Мішиної, О. Новікової, О. Олейнікова, Г. Пастернак-Таранушенко, Р. Покотиленко, В. Пономаренко, А. Рудницького, А. Сундука, А. Сухорукова, В. Шлемко та ін. Дослідження механізмів забезпечення економічної безпеки України та інших країн в умовах глобалізації присвячені праці В. Г. Андрійчука, П. Баранай, Є.М. Білоусова, З.В. Гбура, О.Є. Денисова, М.П. Денисенко, М.В. Желіховської, К.С. Колеснікової, М.В. Корж, З.О. Луцишина, А.М. Письмаченко, Є.М. Рудніченко та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНОЇ ПРОБЛЕМИ

Не зважаючи на ґрунтовність наукового опрацювання проблематики економічної безпеки ряд її аспектів не отримали належного вивчення або потребують подальшого уточнення і розвитку. Питання теоретичного узагальнення змісту економічної безпеки держави в сучасних умовах глобалізації світового економічного простору досі залишається актуальним.

Відсутність чіткості розуміння феномену економічної безпеки, наявність десятків визначень, різних не лише за змістовним навантаженням, але й за семантикою словосполучення, змушує погодитися з тим, що поняття економічної безпеки належить до складу тих, які, з одного боку, є інтуїтивною аксіомою, а з іншого — важкодосяжним, у досить коректній і вичерпній формі, визначенням.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснити теоретичне узагальнення змісту економічної безпеки держави в контексті су-

часних умов глобалізації світового економічного простору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Можна відзначити, що сьогодні при розробці парадигми економічної безпеки питання про саме її визначення відходить на другий план. Відсутність узгодженого уявлення про сутність економічної безпеки стало менше хвилювати вітчизняних економістів. Декларується неможливість єдиного усебічного визначення економічної безпеки, яке б характеризувало це явище в усьому його різноманітті. Зазначається, що різні визначення категорії "економічна безпека" є рівноправним, додатковим описом, ознакою поліморфності, гетерогенності економічного явища.

Проте вважаємо, що вироблення єдиного підходу до визначення економічної безпеки є одним з основоположних завдань, а не суперечкою про дефініції. Поняття "економічна безпека" має набути конкретного змісту. Без ефективного категоріального аналізу економічної безпеки є неможливим як доведення до практично актуального стану механізмів її забезпечення, так і саме її досягнення. Лише отримавши чітке визначення, що таке "економічна безпека", можна осмислено структурувати і ранжувати її складові. В кінцевому рахунку, лише те, що піддається визначенню, піддається і реалізації.

Аналізуючи дефініцію економічної безпеки, що наведено у публікаціях вітчизняних науковців, передусім слід виокремити три групи розуміння сутності зазначеного феномену: основу визначення економічної безпеки покладено зазначення завдань, що мають бути досягнуті [1—3]; економічна безпека ототожнюється з таким станом економіки, який призводить до ряду сприятливих наслідків [4; 5]; економічна безпека розуміється як стійкість розширеного відтворення [6; 7].

Наведемо ряд визначень, що відносяться нами до першої групи. В. Третяк вважає, що економічна безпека — це є стан, в якому народ (через державу) може суверенно, без втручання і тиску ззовні, визначати шляхи і форми свого економічного розвитку [3].

За визначенням Т.В. Сака, економічна безпека є надійною і забезпеченою всіма необхідними засобами держави захищеність національних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз, економічних і прямих матеріальних збитків [2].

У цілому у визначеннях першої групи простежується зміщення акценту з того, що треба

зробити на те, для чого це треба робити, що, на нашу думку, призводить до підміни конкретного абстрактним. Крім того, більшість вітчизняних дослідників зазначеної проблематики, визначаючи сутність безпеки терміном "економічна", намагаються розробляти механізми і рекомендації, конкретних механізмів захисту не давши чітке визначення що саме треба захищати чи зводячи їх визначення, до забезпечення національних інтересів. Проте захист національних інтересів є об'єктами національної безпеки як спільного знаменника різних рівнів її складових, у тому числі й економічної. При цьому важливим є розуміння того, що національна безпека є не лише сукупність всіх видів безпеки, що включаються в неї, а досягається і підтримується тими методами, які впливають з наявності певних видів безпеки. Відповідно, поняття "економічна безпека" має відображати умови, за яких можлива реалізація економічних методів захисту національних інтересів.

Таким чином для економічної безпеки повинен бути власний об'єкт, збереження і надійне функціонування якого забезпечило б можливість реалізації відповідних методів захисту національних інтересів. Вважаємо, що таким об'єктом економічної безпеки є економіка країни як механізм захисту національні інтереси економічними методами. Ефективний економічний захист країни безпосередньо пов'язаний зі створенням сильної і конкурентоспроможної економіки. Відповідно економічна безпека передбачає певний стан економіки.

З цієї точки зору більш функціональними представляються визначення другої групи. Наприклад, В. Сенчагов вважає, що "економічна безпека — це такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів" [4].

Проте в подібних визначеннях мова йде про певний стані економіки, який призводить до сприятливих наслідків. Крім іншого, зазначаються розмиті й всеохоплюючі наслідки, що ускладнює розуміння того, досягнуто це стан економіки чи ні. Вважаємо, що для уточнення цього моменту необхідним є будь-який узагальнюючий критерій, що конкретизує той стан економіки, який дає можливість вважати економічну безпеку досягнутою. Виокремлюючи цей критерій, слід виходити з того, що в певних випадках систему економічної безпеки можна вважати ефективною, якщо вона в змозі нейт-

ралізувати негативний вплив різних чинників і, тим самим, зберегти колишній стан економіки. Водночас, якщо зберігати існуючий економічний стан країни є недоречним, економічна безпека держави постає як мета, до досягнення якої слід прагнути. Економіка, як динамічна система, розвивається в напрямі, що залежить від закладених у неї чинників. З цього випливає, що якщо сьогодні економіка забезпечує розширене відтворення, але в ній наявні системні загрози, то, у майбутньому вона не зможе його забезпечити. Таким чином, критерієм економічної безпеки можна визнати стійкість відтворювального процесу.

Певною мірою розуміння економічної безпеки як стійкості розширеного відтворення простежується у визначеннях третьої групи. Наприклад, В. Панько вважає, що економічна безпека — це такий стан національної економіки, який характеризується її стійкістю, "імунітетом" до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що порушують нормальне функціонування процесу суспільного відтворення, підбивають досягнутий рівень життя населення і тим самим викликають підвищену соціальну напруженість в суспільстві, а також істотну загрозу існуванню держави [7]. Але при співвіднесенні поняття "економічна безпека" зі стійкістю розширеного відтворення, питання принципової важливості полягає в тому, що стійкість розширеного відтворення повинна бути не спонтанною, а захищеною наявністю відповідних умов. У забезпеченні цих умов, по суті, і полягає економічна безпека. Тобто економічна безпека — це не стільки певний стан економіки, скільки механізм захисту сталого розвитку економіки.

У більшості визначень (як другий, так і третьої групи) економічна безпека практично отожднюється з певним станом економіки. Проте розуміння економічної безпеки як аналога певного стану економіки навряд чи є вірним, оскільки в цьому випадку забезпечення економічної безпеки перетворюється, по суті, у самоціль економічного розвитку, що перебуває в прямій залежності від нього. За такого підходу економічна безпека з самостійної проблеми перетворюється в певну оцінку рівня розвитку економіки. Проте розвиток і безпека — це різні, паралельно існуючі умови життєдіяльності системи. Безумовно, стан економіки істотно визначає можливості забезпечення економічної безпеки за рахунок поповнення ресурсної бази її забезпечення. Проте ми вважаємо, що, швидше навпаки, безпека є одним з компонентів розвитку. Відповідно, економічна безпека є умо-

вою сталого прогресивного розвитку економіки. За такого підходу виникає можливість конкретизувати відповідні розробки й більш виважено розставити акценти в стратегії і механізмах забезпечення економічної безпеки.

Крім іншого, незалежно від того, якого визначення економічної безпеки дотримуються науковці позиція більшості з приводу механізмів її забезпечення орієнтована на захист об'єкту шляхом усунення загроз. У наукових роботах з економічної безпеки загроза є основоположною точкою якщо не визначень, то всіх подальших міркувань. А оскільки найбільш часто економічна безпека ототожнюється зі станом самої економіки, то, як правило, в роботах простежується така схема: детальний аналіз всіх сфер економіки України; за результатами аналізу наводиться докладний перелік загроз у кожній сфері; з метою усунення загроз ставляться завдання щодо поліпшення параметрів соціально-економічного розвитку країни.

У ряді наукових робіт загрози поділяють на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх загроз відносять, наприклад, втрату ринків збуту, сировинну спрямованість економіки, залежність від імпорту, зовнішній борг тощо. До внутрішніх загроз відносять падіння обсягів виробництва, зниження інвестицій, зниження рівня життя і купівельну спроможність населення тощо. Відповідно із зростаючого переліку загроз і з самого підходу до визначення існуючого рівня економічної безпеки України, який полягає в докладному аналізі всіх сфер економіки, визначаються пропоновані системи індикаторів економічної безпеки, що розмежовують безпечне і небезпечне функціонування економіки. У свою чергу вважаємо, що забезпечення безпеки є можливим у більшій мірі не шляхом реагування на фактично наявні загрози з метою зменшити їх негативний вплив, а шляхом створення певних умов, за яких середовище функціонування системи не зможе продукувати загрози або ймовірність їх виникнення, є вкрай малою. Прагнення до створення таких умов, передусім, тягне за собою необхідність зміни сформованого підходу до розгляду системи забезпечення економічної безпеки України.

Сьогодні система забезпечення економічної безпеки України розглядається як система реагування на загрози національній економіці, що виникають. Безумовно, на рівні аналітичної роботи, покликаної оцінити існуюче положення справ в економіці, виявлення загроз є необхідним. При цьому внутрішні загрози, на нашу думку, слід розглядати як поживне середови-

ще для зовнішніх загроз. Проте у стратегічному плані важливішим є інше.

Система забезпечення економічної безпеки України концептуально орієнтована на контрзаходи та має оборонний характер [8]. Такий підхід представляється явно неефективним, оскільки, образно кажучи, зводиться до "латання дірок". Вважаємо, що така система концептуально повинна бути орієнтована не на протистояння загрозам, а на попередження їх виникнення, на формування самого середовища безпеки. Мова має йти не про захист, а про цілеспрямований наполегливий вплив на середовище яке продукує загрози з метою змінити негативні для країни тенденції його розвитку, або активізувати механізм адаптації національної економіки до особливостей її майбутньої характеристики.

Підкреслимо, що саме в активних попереджувальних діях, в недопущенні самої можливості виникнення загроз полягає канва, за якої вибудовується Стратегія національної безпеки США. Ключовим терміном цього документа є термін "попередження", а сама національна безпека в американському варіанті розуміється як відсутність загроз досягнутим цінностям [9].

Характерним є те, що у останніх Стратегіях національної безпеки США спостерігається практично повна заміна поняття "національний" поняттям "глобальний". Аналіз цих стратегій засвідчує, що США в своєму підході до оцінювання загроз національній безпеці відходять від їх поділу на зовнішні й внутрішні. За своїм змістом стратегії національної безпеки США є симбіозом зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної доктрин, але ніяк не документом, який перераховують поточні проблеми внутрішнього характеру. Більш того, глобальний підхід проявляється навіть при складанні переліку національних інтересів США. Офіційна класифікація цих інтересів, яка представлена у Стратегії національної безпеки США 2017 р., виділяє життєво важливі інтереси, важливі інтереси, і гуманітарні інтереси, пов'язані з широким спектром міжнародних проблем [10]. "Комісія США з національної безпеки в XXI столітті", створена Конгресом США у 1998 р. з метою уточнення переліку загроз безпеці, визначила три групи інтересів: інтереси виживання, критично важливі й суттєві інтереси. Проте зміст кожної групи інтересів, по суті, залишається незмінним [11].

Таким чином, визначення чітких пріоритетів у політиці національної безпеки США починається з самої градації інтересів. При цьому

не можна не звернути увагу, що до життєво важливих інтересів (інтересів виживання), при відстоюванні яких нація буде використовувати усі інструменти національної могутності, віднесені не лише захист території США, забезпечення безпеки і економічного благополуччя громадян і забезпечення найважливіших систем інфраструктури, а й такі глобальні інтереси: недопущення домінування в Європі і в державах Азійсько-Тихоокеанського регіону держав або коаліцій ворожих США; забезпечення власного домінування в Західній півкулі; недопущення розвалу систем міжнародної торгівлі; забезпечення доступу на ринки фінансів і джерел енергії. Крім того, вважається вкрай важливим забезпечення переваги в сфері освіти, промисловості і технологій [10].

ВИСНОВКИ

Таким чином, формування середовища безпеки передбачає усвідомлення того, що не загрози є причиною порушення економічної безпеки країни, оскільки їх не можна розглядати як спонтанне явище. Більшість загроз не можуть з'явитися раптово. Їх навряд чи варто розглядати і, як результат, випадкових прорахунків реформаторів національної економіки. Загрози майже завжди є вторинними, вони є наслідком певних загрозливих для вітчизняної економіки тенденцій, що виникли як результат суперечностей, породжених чиїмись інтересами.

У деяких вітчизняних наукових працях вибудовується ланцюг взаємозв'язків, що призводять до збитків, а саме: безпека — небезпека — загроза — вплив загрози — збиток. Проте за умов об'єктивного неспівпадання інтересів, що породжує появу протиріч такий ланцюг взаємозалежності логічніше вибудовувати, як інтереси (мета) — протиріччя — загрози — вплив загрози — збиток. Внаслідок розмитих глобалізацією зовнішніх і внутрішніх кордонів, ці протиріччя слід шукати у загальному геоекономічному просторі. Відповідно, для чіткого уявлення про механізм запобіжних дій проблему забезпечення економічної безпеки України необхідно розглядати саме в контексті глобалізації соціально-економічних процесів. На наше переконання, це не один з аспектів розгляду проблеми. Це найбільш ефективний підхід до її розгляду.

Література:

1. Падалко Р.К. Адміністративно-правова природа економічної безпеки України. Науковий вісник Національного університету біоре-

сурсів і природокористування України. — 2013. — Вип. 182. — Ч. 1. — С. 285—292.

2. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. Інноваційна економіка. — 2013. — № 6. — С. 336—340.

3. Третяк В.В., Гордієнко Т.М. Економічна безпека: сутність та умови формування. Економіка та держава. — 2010. — № 1. — С. 6—8.

4. Козловський С.В., Жураківський Є.С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії "економічна безпека" та складових економічної безпеки України. Економіка та держава. — 2015. — № 6. — С. 37—42.

5. Шайдоров О.І. Економічна безпека в системі національної безпеки. Університетські наукові записки. — 2011. — № 4. — С. 395—400.

6. Богданов И.Я. Экономическая безопасность России: теория и практика. — М.: ИСПИ РАН, 2001. — 348 с.

7. Паньков В. Економічна безпека. Інтерлінк. — 2007. — № 3. — С. 113—117.

8. Білоусов Є. М. Глобалізація та економічна безпека держави: теоретико-правові аспекти. Право та інновації. — 2014. — № 3. — С. 77—82.

9. Тихоненко І. В. Стратегія національної безпеки США як інструмент підтримки глобального лідерства та міжнародного порядку за адміністрації Б. Обама та Д. Трампа. Політичне життя. — 2018. — № 1. — С. 158—163.

10. Вонсович О. С. Стратегія національної безпеки США 2017 р.: нові підходи щодо боротьби із пріоритетними викликами та загрозами. Гілея: науковий вісник. — 2018. — Вип. 129. — С. 332—334.

11. Абдуліна Т.Г. Теоретичні та практичні аспекти функціонування системи національної безпеки США — досвід для України. Грані. — 2014. — № 9. — С. 82—86.

References:

1. Padalko, R.K. (2013), Administratyvno-pravova pryroda ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Administrative and legal nature of economic security of Ukraine]. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy [Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine]. 2013. vol. 182. Ch. 1. pp. 285—292.

2. Sak, T.V. (2013), Ekonomichna bezpeka Ukrainy: poniattia, struktura, osnovni tendentsii [Economic security of Ukraine: concept, structure, main tendencies]. Innovatsiina ekonomika [Innovative economy]. 2013. no. 6. pp. 336—340.

3. Tretiak, V. V. Hordiienko, T. M. (2010), Ekonomichna bezpeka: sutnist ta umovy formu-

vannia [Economic security: the essence and conditions of formation]. Ekonomika ta derzhava [Economy and the state]. 2010. no. 1. pp. 6—8.

4. Kozlovskiy, S. V. Zhurakivskiy, Ye. S. (2015), Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia katehorii "ekonomichna bezpeka" ta skladovykh ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Theoretical and methodological approaches to the definition of the category "economic security" and components of economic security of Ukraine]. Ekonomika ta derzhava [Economy and the state]. 2015. no. 6. pp. 37—42.

5. Shaidorov, O. I. (2011), Ekonomichna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky [Economic security in the system of national security]. Univer-sytetski naukovy zapysky [University Scientific Notes]. 2011. no. 4. pp. 395—400.

6. Bogdanov, I. Ya. (2001), Ekonomicheskaya bezopasnost' Rossii: teoriya i praktika [Economic security of Russia: theory and practice]. M.: ISPI RAN, 2001. 348 p. (in Russia).

7. Pankov, V. (2007), Ekonomichna bezpeka [Economic security]. Interlink [Interlink]. 2007. no. 3. pp. 113—117.

8. Bilousov, Ye. M. (2014), Hlobalizatsiia ta ekonomichna bezpeka derzhavy: teoretyko-pravovi aspekty [Globalization and economic security of the state (theoretical and legal aspects)]. Pravo ta innovatsii [Law and innovations]. 2014. no. 3. pp. 77—82.

9. Tykhonenko, I. V. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA yak instrument pidtrymky hlobalnoho liderstva ta mizhna-rodnogo poriadku za adminstratsii B. Obamy ta D. Trampa [The National Security Strategy of the USA as an Instrument to Support Global Leadership and International Order in the Administration of B. Obama and D. Trump]. Politychne zhyttia [Political life]. 2018. no. 1. pp. 158—163.

10. Vonsovych, O. S. (2018) Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA 2017 r.: novi pidkhody shchodo borotby iz priorytetnyimi vyklykamy ta zahrozamy [The Strategy of National Security of the USA 2017: New Approaches to Addressing Priority Challenges and Threats]. Hileia: naukovyi visnyk [Gilea: Scientific Herald]. 2018. vol. 129. pp. 332—334.

11. Abdulina, T. H. (2014), Teoretychni ta praktychni aspekty funktsionuvannya systemy natsionalnoi bezpeky SShA — dosvid dlia Ukrainy [Theoretical and practical aspects of functioning of the system of national security of the USA — experience for Ukraine]. Hrani [Edges]. 2014. no. 9, pp. 82—86.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2019 р.